

Marjetka Balkovec Debevec*

»Jako dobro in koristno je za deklice, da se nauče šivati.«

O pouku ženskih ročnih del v osnovnem šolstvu

"It is very good and useful for girls to learn how to sew."

Women's handiwork lessons in primary school

Izvleček

Pouk ženskih ročnih del je del razvoja ženskega šolstva. Prispevek predstavlja razvoj, vsebino in vzgojni pomen pouka ženskih ročnih del v osnovnem šolstvu na Slovenskem po tretjem osnovnošolskem zakonu (1869) do let po drugi svetovni vojni. Predstavljeni so učni načrti predmeta, vloga učiteljic, tudi pri ohranjanju narodnih motivov, pomen razstav ženskih ročnih del ter pomembnost pridobljenega znanja v vsakodnevem življenju. V Slovenskem šolskem muzeju je pouk ročnih del od leta 2011 v ponudbi pedagoškega programa Učne ure naših babic in dedkov, od leta 2013 tudi delavnica vezenja. Učna ura, ki je poimenovana: Prišijmo si gumb!, je postavljena v leto 1926 in je pri udeležencih lepo sprejeta.

Abstract

Women's handiwork lessons are part of the development of schooling for women. The article presents the development, content and educational importance of women's handiwork in primary schooling in Slovenia after the third primary school law (1869) and until the years immediately following World War Two. It describes the subject curricula, the role of female teachers in the preservation of "national images", the importance of women's handiwork exhibitions and of the acquired skills in everyday life. Handiwork lessons at the Slovenian School Museum have been offered since 2011 within the pedagogical programme of Our Grandmothers' and Grandfathers' Lessons, and after 2013 also an embroidery workshop. The lesson called Let's sew a button! is set in 1926 and is very well received by participants.

Ključne besede: ženska ročna dela, zgodovina šolstva, šivanje, učna ura

Key words: women's handiwork, history of schooling, sewing, lesson

* mag. Marjetka Balkovec Debevec, univ. dipl. etnol. in prof. zgod., muzejska svetnica, Slovenski šolski muzej, Ljubljana. E-pošta: marjetka.balkovec@guest.arnes.si

Uvod

Razvoj pouka ženskih ročnih je tesno prepleten s splošnim razvojem izobraževanja žensk, saj je ravno ta učni predmet značilnost, posebnost dekliškega šolstva v primerjavi z izobraževanjem fantov. Pred predpisano splošno šolsko obveznostjo za otroke obeh spolov so imela dekleta od srednjega veka naprej možnost izobraževanja predvsem v ženskih samostanih. Poleg različnih oblik poučevanja, ki so ga izvajale redovnice v ženskih samostanih, je bilo še posebej uveljavljeno poučevanje ženskih ročnih del.¹

S šolsko reformo vladarice Marije Terezije s *Splošno šolsko naredbo* (avtor je bil Johann Ignaz von Felbiger) so bili leta 1774 postavljeni zakonodajni temelji osnovne šole v habsburških dednih deželah tako tudi na slovenskih tleh.² S tem začetkom obveznega osnovnega šolstva – s priporočilom za ustanavljanje posebnih dekliških šol – so povezani tudi začetki pouka ženskih ročnih del v osnovnem šolstvu. Razmahu tega šolskega predmeta sledimo še posebej po tretjem osnovnošolskem zakonu (1869), ko je bil pouk ženskih ročnih del uveden kot obvezni učni predmet. Kasneje so se dekleta izobraževala tudi na drugih šolah, tako na strokovnih – gospodinjskih šolah, najstarejša tovrstna šola je bil Mestni dekliški zavod „Vesna“ v Mariboru, ki sta ga leta 1884 ustanovila Mestna občina Maribor in šolski svet, a je pričujoči prispevek namenjen obravnavi pouka ženskih ročnih del v osnovnem šolstvu.³

Pouk ženskih ročnih del je ob koncu 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja postal pomemben del učnih načrtov in dosegel razcvet tudi z dobro obiskanimi razstavami ročnih del in drugih izdelkov učenk in učencev ob zaključku šolskega leta. V obdobju po drugi svetovni vojni se je pouk ženskih ročnih del le delno prenesel v šolska predmeta tehnična vzgoja in gospodinjstvo, kasneje v izbirne predmete, večinoma je ta dejavnost delovala v obšolskih programih.

Tudi pri razvoju in upadu zanimanja za pouk ženskih ročnih del gre za vplive širšega družbenega in gospodarskega razvoja. Kot pomembna spodbuda pri uvajanju ročnih del v redni pouk je sodila misel, da bo tovrstno znanje dekletu – bodoči gospodinjki koristilo pri zmanjševanju stroškov za obleko in v gospodinjstvu nasploh, hkrati pa je lahko predstavljalo tudi dodaten vir zaslužka družine.

- 1 Edvard Protner, Razvoj zakonodaje s področja zasebnih šol na Slovenskem s posebnim poudarkom na zasebnih ženskih učiteljiščih, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2014, št. 1–2, str. 60.
- 2 Allgemeine Schulordnung – Splošna šolska naredba je bila v slovenski jezik prevedena leta 1777. Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Arhiv, inv. št. 1175.
Več: Pavla pl. Renzenberg, Ženska ročna dela, *Pedagoški letopis za leto 1901* (ur. H. Schreiner in V. Bežek), Ljubljana: Slovenska šolska Matica, 1902, str. 71. Dostopno na dLib: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-HV9DJ648> (pridobljeno 6. 9. 2020).
- 3 Več o gospodinjskih šolah: Monika Govekar-Okoliš, Strokovne in gospodinjske šole na Slovenskem med letoma 1848–1914, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2014, št. 1–2, str. 83–101.

Z razvojem tekstilne industrije, z možnostjo za širok dostop do konfekcije in raznih drugih tekstilnih ter volnenih izdelkov se je potreba po tem znanju manjšala, celo do te mere, da so doma pleteni, izvezeni, šivani izdelki postali zastareli, nemoderni. Poučevanje ženskih ročnih del je tako izginilo iz rednih šolskih programov, kar pa smo kot poseben izziv in priložnost videli v Slovenskem šolskem muzeju. Tako prikažemo šolo nekdanjih dni in šolske predmete, ki so bili nekoč pomemben del predmetnika,⁴ in hkrati ponudimo možnost pridobitve novo-starega znanja, ki ga je sicer težko pridobiti kje drugje.

Ženska ročna dela ob razstavi o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas

V Slovenskem šolskem muzeju smo leta 2011 pedagoškemu programu *Radosti v starih šolskih klopeh* dodali novo, že deveto vsebino učnih ur naših babic in dedkov – pouk ročnih del. Učna ura je nastala kot del spremljevalnega programa ob razstavi o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas, ki je potekala v dveh delih. Prvi, uvodni del razstave *Šolska moda na fotografijah* je bil odprt v maju 2009, drugi del razstave pa je prinašal bolj razširjen, poglobljen in pester pogled v obravnavano temo z naslovom *Kaj naj oblečem za v šolo?* in je bil odprt v novembru 2010.⁵ Na odprtju razstave se je prvič predstavila muzejska glasbena skupina, poimenovana *Muzealije* (takratni vodiči Slovenskega šolskega muzeja), ki je zapela pesmi o šolstvu in oblekah. Kot primer dobre prakse poustvarjenega oblačilnega videza otrok s preloma 19. v 20. stol. je nastopila Otroška folklorna skupina Lončki iz Dolenje vasi pri Ribnici. S Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo iz Ljubljane smo pri razstavi izpeljali skupni projekt rekonstrukcije starih oblačil, kakršna so nosili šolarji in učitelji. Za podlago smo izbrali upodobitve na šolskih fotografijah, tem pa je sledilo podrobnejše raziskovalno delo, spoznavanje starih materialov, načinov krojenja in šivanja in nato izdelava oblačil. Ob razstavi je z Oddelkom za tekstilstvo na Naravoslovnotehniški fakulteti v Ljubljani nastal tudi zanimiv projekt: *Moda ljubljanskih srednješolcev*.⁶

Na razstavi so bila na ogled originalna oblačila in obutev, ki so jih v preteklosti nosili učenci in učitelji, ter poustvarjena oblačila, šivalni stroji in drugi predmeti ter fotografije, arhivsko gradivo in literatura, povezana z obravnavano temo. Prav tako so bila razstavljena ročna dela učenk, ki jih hranimo v zbirki ženskih ročnih del in segajo v čas od leta 1880 naprej.

4 Poseben primer tega je učna ura lepopisa, ki je bil pomemben šolski predmet, enako velja za učno uro ženskih ročnih del.

5 Razstavni projekt »*Kaj naj oblečem za v šolo?*« je prejel priznanje Slovenskega etnološkega društva: Murkovo priznanje – za najboljši etnološki projekt v letu 2011.

6 Več: Marjetka Balkovec Debevec, »*Kaj naj oblečem za v šolo?*« Ob razstavah o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 20, 2011, št. 3, str. 265–331.

*Razstava Kaj naj oblečem za v šolo?, Slovenski šolski muzej, 2010.
V omarah so bila razstavljena ročna dela učenk, stara več kot sto let
(SŠM, fototeka, foto: Marjan Javoršek).*

Ob razstavi je izšla priložnostna zloženka s povzetkom vsebine in tematska številka revije Slovenskega šolskega muzeja, *Šolska kronika* (2011, št. 3) z znanstvenimi, strokovnimi in spominskimi prispevki o oblačilni kulturi učencev in učiteljev v preteklosti. Slovenski šolski muzej je za leto 2013 izdal muzejski koledar s tematiko oblačilnega videza v šolstvu. V letu 2014 je izšla še samostojna publikacija *Obleka v šoli*, z njeno predstavitvijo je bilo tudi simbolno zaključeno gostovanje razstave v Medobčinskem muzeju Kamnik. Tako v tematski številki *Šolske kronike* kot v knjigi *Obleka v šoli* je bila zajeta tudi vsebina pouka ženskih ročnih del.⁷ Prav tako so se pouka ročnih del spominjali mnogi obiskovalci, predvsem obiskovalke razstave, še posebej ob ogledu različnih vajenic, vezene abecede in drugih vezenin, pletenih in kvačkanih izdelkov šolark, starih tudi več kot sto let, ki so bili razstavljeni na razstavi. Pogovor je pogosto prinesel ugotovitve, kako koristno znanje za življenje so si dekleta pridobila pri pouku ročnih del in da to znanje sodobno šolstvo ponuja v (pre)majhni meri.

⁷ Več: *Šolska kronika*: revija za zgodovino šolstva in vzgoje, 20, 2011, št. 3 in Marjetka Balkovec Debevec, *Obleka v šoli: pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas*, Ljubljana: SŠM, 2014.

Učna ura naših babic in dedkov: Ročna dela Prišijmo si gumb!

V Slovenskem šolskem muzeju predstavljamo živo igro zgodovine z oživitvijo učnih ur, kakršne so bile v šoli nekdanjih dni, še posebej privlačne so vsebine pouka, ki jih v sedanjem rednem šolskem programu ni več. Med tovrstnimi je tudi učna ura ročnih del, ki je po zaključku razstave o oblačilni kulturi v šolstvu postala del stalne ponudbe muzejskega pedagoškega programa: učna ura ročnih del, poimenovana: *Prišijmo si gumb!*, s prikazom šolstva v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev v letu 1926. Scenarij učne ure je pripravila kustosinja Marjetka Balkovec Debevec na temelju starih učnih načrtov, učbenikov, pedagoške literature, slikovnih in ustnih virov. Scenarij se lahko prilagaja zahtevnostni stopnji udeležencev, izvajalki učne ure ga še sooblikujeta in dodasta osebni pečat. Prvi *gospodični učiteljici ročnih del* sta postali Maja Hakl, por. Saje, ki je poučevala pod imenom *Amalija Cvirn*, in Polona Logar, por. Koželj, ki poučuje kot učiteljica *Apolonija Škarja*.⁸ Za obe učiteljici je bil pripravljen tudi primeren oblačilni videz. Oblačila je po predlogah, pripravljenih v muzeju, sešila šivilja Marija Srebot, tako kot večino drugih oblačil za potrebe učnih ur v Slovenskem šolskem muzeju.⁹

V uvodu v pouk ročnih del v Slovenskem šolskem muzeju udeleženci spoznajo, da je bil šolski predmet v preteklosti zelo pomemben, saj so učenci pridobili mnogo koristnega znanja za vsakodnevno življenje. Pri tem predmetu je bila pomembna tudi vzgoja za marljivosti in vztrajnost, učence so navajali na red, točnost in čistočo. Pouk ročnih del se je delil na ročna dela za fante, kjer so se učili pletenja košar iz vrbovih viter in drugih koristnih reči, pri pouku ženskih ročnih del pa so se deklice naučile šivati in krpati oblačila, plesti in kvačkati, vesti različne vzorce. Udeleženci učne ure spoznajo tudi širšo podobo šolstva v tem obdobju, seznanijo se z disciplinskim redom in vzgojnimi metodami. Gospodični učiteljici poudarita še pomen čiste in urejene obleke, seznanita *učence* s tem, da so imeli otroci včasih le malo oblačil in so morali nanje skrbno paziti. Če so se oblačila strgala, so jih matere pokrpale, da so jih otroci lahko še dolgo nosili, dokler jih niso povsem prerasli. V vsebino učne ure je možno dodati črtico Ivana Cankarja *Moja pot v šolo*, v kateri pripoveduje spomin na svojo novo obleko ob začetku šole v začetku osemdesetih let 19. stoletja, kjer se je zgodba z lepo, po takratni navadi malo preveliko krojeno obleko slabo končala s padcem v umazano lužo.¹⁰

8 *Pojdimo v muzej! Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju v šolskem letu 2011/12*, Ljubljana: SŠM, 2014, str. 9. Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/pedagogueactivity.php?item=171> (pridobljeno 11. 11. 2020). Glej tudi: Pedagoški programi SŠM za šolska leta od 2012/13 do 2020/21.

Opomba: Maja Hakl Saje je bila sodelavka muzeja do 1. 6. 2018, učne ure je izvajala do šol. leta 2018/19.

9 Pri pripravi in izbiri oblačilnega videza za večino učiteljic in učiteljev, ki igrajo v različnih učnih urah v Slovenskem šolskem muzeju, ter za oblačila razstavnih lutk je s šiviljo Marijo Srebot (1957–2018) večinoma sodelovala Marjetka Balkovec Debevec. Pri koordinaciji dela je sodelovala Valentina Srebot, por. Tominec.

10 Ivan Cankar, *Moja pot v šolo*, *Prvo berilo*, Ljubljana: DZS, 1961, str. 113.

Učenci pri učni uri ročnih del Prišijmo si gumb! pozorno sledijo navodilom o šivanju, ki jih posredujeja gospodični učiteljici Amalija Cvirn in Apolonija Škarja (SŠM, fototeka, foto: Marjan Javoršek).

V šolskih redih z začetka 20. stoletja, ki so določali pravila obnašanja učencev, je poudarjena tudi skrb za čistost in urejenost obleke. Pri učni uri ročnih del udeleženci spoznajo določila šolskega reda, posebej 13. točko tega reda, ki pravi: »Bodi vsak dan umit, počesan, čedno oblečen; raztrgan ne bodi nikoli!«¹¹ Ta iztočnica ponudi pri učni uri razmislek o tem, kako je bilo z odnosom do raztrgane obleke nekoč in danes, ko morda v muzejski šolski klopi sedi kakšen od učencev v modno raztrganih kavbojkah, a je to pod *muzejskim oblačilom*, ki si ga pred učno uro nadenejo udeleženci (dekleta predpasnike, fantje telovnike). Pedagoško časopisje je večkrat poudarjalo pomen pouka ročnih del, kot na primer: »Naučite učence, predvsem deklice, prati, likati, krpati nogavice in obleko, prišivati gumbe, šivati perilo in lepe srajce ...«¹² V nadaljevanju učne ure se udeleženci praktično naučijo osnov šivanja. Spoznajo potrebne pripomočke za delo (šivanko, sukanec, škarje, blago, gumbe) in se naučijo prišiti gumb. Izdelek odnesejo domov v spomin na obisk muzeja. Učni cilj je dosežen, saj udeležence, ki igrajo šolarje iz leta 1926, učna ura navaja na snažnost, urejenost, natančnost, hkrati pa pridobijo tudi novo veščino šivanja. Pri učni uri ročnih del sodelujejo tako fantje kot dekleta,

¹¹ *Šolske postave*, okoli leta 1907, Ljudska šola Goriče pri Kranju, SŠM, gradivo učnih ur.

¹² Kaj početi s hčerami, *Učiteljski tovariš* 1901 (20. 6.), št. 18, str. 148.

primerna je predvsem za 2. in 3. triado osnovne šole, prav zabavna pa je tudi za srednješolce in odrasle.¹³ Posebno zadovoljstvo za obe *gospodični učiteljici* in za muzejsko pedagoško dejavnost nasploh je, opazovati udeležence pri zares zavzetem delu in se nato od njih posloviti, ko z žarečimi obrazi odhajajo iz muzeja, ponosni na svoj izdelek – prišiti gumb.

Delavnica vezenja

Iz vsebinskega dela zgoraj omenjene razstave o oblačilni kulturi v šolstvu, še posebej v povezavi z nekdanjim šolskim predmetom ženskih ročnih del, je bila v pedagoškem programu Slovenskega šolskega muzeja javnosti ponujena tudi *delavnica vezenja*. Delavnica je bila prvič organizirana za *Ta veseli dan kulture*, 3. decembra 2013 in je bila v ponudbi do šolskega leta 2018/19.¹⁴ Idejno in organizacijsko sta jo pripravili Marjetka Balkovec Debevec in Maja Hakl Saje, vsebinsko je delavnice pripravljala in izvajala Maja Hakl Saje. Prav tako je pripravila in izvezla voščilnice za prodajo v muzejski trgovini.

Udeleženci delavnice so spoznali zgodovino in osnove vezenja, kot so se ga učili pri pouku ženskih ročnih del v šoli nekoč. V tehniki vezenja s križci so izvezli inicialko svojega imena ali izdelali kak drug motiv. Predvsem v prazničnem decembru je bila delavnica vezenja namenjena izdelovanju prazničnih voščilnic. Te so bile izvezene po predlogi starih motivov zanimivih vzorcev, ki jih hrani Slovenski šolski muzej. Delavnici vezenih prazničnih voščilnic je lahko sledila delavnica kaligrafije, v kateri so se udeleženci naučili besedilo voščilnice zapisati z lepimi črkami.¹⁵

Pomen zbirke ženskih ročnih del Slovenskega šolskega muzeja

Zbirka ženskih ročnih del Slovenskega šolskega muzeja predstavlja pomembno dediščino šolstva. Najstarejši primeri ročnih del sodijo v zadnja desetletja 19. stoletja, med njimi je največ izdelkov iz Ljudske šole pri sv. Jakobu v Ljubljani, ki so jih pri pouku ročnih del izdelale učenke od 5. do 8. razreda v obdobju med 1880 in 1900. Med izdelki prevladujejo t. i. vajenice ali vzorčniki, kjer že ime pove, da gre za šolske ali učne vaje, za učenje različnih ročnih del. Pogosto so v obliki

13 Učna ura je zanimiva tudi za mlade raziskovalce pri izbirnih predmetih ročnih del. Glej: *Ročna dela v šoli nekoč*, raziskovalna naloga (Katja Prezelj, Laura Rant, Sabina Trpin, mentorica Damjana Kaplja), OŠ Železniki, 2014. Dostopno na: [http://www.os-zelezniki.si/files/2011/04/ročna_dela.pdf](http://www.os-zelezniki.si/files/2011/04/roчна_dela.pdf) (pridobljeno 26. 11. 2020).

14 Več: *Pedagoški programi v šolskem letu 2018/19*, Ljubljana: SŠM, 2018. Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/pedagogueactivity.php?item=409> (pridobljeno 11. 11. 2020).

15 *Slovenski šolski muzej, Ta veseli dan kulture*, 3. december 2013. Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/news.php?item=235> (pridobljeno 11. 11. 2020).

dolgega traku združeni vzorci kvačkanja, pletenja, vezenja, šivanja; ohranjene so še vezene črke abecede, kvačkana in pletena oblačila za dojenčka, prtički, veze-nine na oblačilih in druga ročna dela. Nekaj primerkov je razstavljenih na stalni razstavi, večja spodbuda za obravnavo pomena ročnih del pa je bila razstava *Kaj naj oblečem za v šolo?*, ko smo pridobili različne izdelke ob pripravi same razstave ter nato kot odziv nanjo, saj so nam posamezniki prinašali ročna dela iz svojih zasebnih zbirk. Vsako leto tako pridobimo za muzej vsaj nekaj primerkov ročnih del iz različnih obdobj.¹⁶ Ugotavljamo lahko, da so šolske vaje in drugi ročni izdelki eden od pomembnih opredmetenih spominov na šolo, saj so jih njihove lastnice hranile še dolgo, pogosto so se prenašale tudi v naslednje rodove.

Posamezni primerki iz zbirke ženskih ročnih del Slovenskega šolskega muzeja so bili razstavljeni na različnih razstavah, v največji meri na že omenjeni razstavi oblačilnega videza učiteljev in učencev skozi čas, tako v Slovenskem šolskem muzeju kot na gostovanju razstave v Kamniku. Nekateri izdelki so bili ob pripravi razstave tudi strokovno očiščeni in restavrirani na Oddelku za restavriranje in konserviranje Slovenskega etnografskega muzeja.

V letu 2002 je bila ob 125-letnici Čipkarske šole Idrija v Slovenskem šolskem muzeju razstava *Čar čipk*, ki sta jo pripravila Čipkarska šola Idrija in Slovenski šolski muzej.¹⁷ Sestavljali so jo trije sklopi: oris čipkarskega šolstva na Slovenskem, obogaten s fotografijami, literaturo in ročnimi izdelki, ki jih hrani Slovenski šolski muzej. Osrednji del razstave je zajemala predstavitev 125-letnega razvoja Čipkarske šole Idrija, svojevrsten del razstave pa je predstavljalo *čipkasto nebo* ali horoskop v zlatih nitkah, projektno delo oddelka Čipkarske šole Črni Vrh. Razstavo so obogatile spremljevalne prireditve: demonstracije in delavnice klekljanja ter predavanje z diapozitivi o čipkah v Sloveniji (Čipkarska šola Idrija in njeno mednarodno sodelovanje). Kustosinja Hrvaškega šolskega muzeja Vesna Rapo je predstavila projekt tega muzeja Čipka v šoli,¹⁸ predavanje o skrivnosti astrologije je potekalo ob predstavitvi projekta Horoskop v zlatih nitkah. Šolstvo v preteklosti in sedanjosti je povezala okrogla miza o klekljanju v sodobnih učnih načrtih in v devetletki.¹⁹

Izdelki iz tekstilne zbirke Slovenskega šolskega muzeja so bili razstavljeni tudi na razstavah v drugih muzejih. Tako je bil izbor predmetov vključen v razstavo *Slovenke v dobi moderne*, ki je bila leta 2011 odprta v Muzeju novejšje zgodovine

¹⁶ Zadnji dar ročnih del v SŠM je bil v avgustu leta 2020. Ročna dela, dar 6. 8. 2020 (V. K. S.). SŠM, popisi gradiva 2020.

¹⁷ Marjetka Balkovec Debevec, Dragica Boškin, *Čar čipk: razstava ob 125-letnici Čipkarske šole Idrija*, Slovenski šolski muzej, 16. maj 2002–15. junij 2002, Razstavni katalog (zloženska) 76, Ljubljana: SŠM, 2002.

¹⁸ Več: Vesna Rapo, *Čipka u školi: (čipkarske tehnike u nastavnim planovima pučkih, stručnih, obrtnih i učiteljskih škola kontinentalne Hrvatske)*, Zagreb: Turistička zajednica grada Lepoglave, Hrvatski školski muzej, 2001.

¹⁹ Marjetka Balkovec Debevec, *Čar čipk. Razstava ob 125-letnici Čipkarske šole Idrija*, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 20, 2002, št. 2, str. 357–362.

Slovenije v Ljubljani. Predstavljala je življenje Slovenk v obdobju od leta 1848 do konca druge svetovne vojne na področjih dobrodelnosti, politike, šolstva, znanosti, kulture, umetnosti, mode, športa in drugih področjih, kjer so se zavemale za nove vrednote svobode, strpnosti in solidarnosti ter za bolj enakopraven položaj v družbi.²⁰

Izdelki ženskih ročnih del iz zbirke Slovenskega šolskega muzeja so bili leta 2016 razstavljeni tudi na razstavi Slovenskega etnografskega muzeja *Čipkaste vezi*. Nastanek razstave je spodbudil 17. svetovni kongres mednarodne čipkarske organizacije OIDFA (*The International Bobbin and Needle Lace Organization*, 24.–26. 6. 2016), ki je bil med drugim tudi priložnost za mednarodno prepoznavnost muzejskih zbirk in dediščine čipk pri nas.²¹

Tekstilna dediščina Slovenskega šolskega muzeja je vključena tudi v projekt in publikacijo *Tekstilne poti po ljubljanskih ulicah*, ki je leta 2014 izšla v sodelovanju Oddelka za tekstilstvo, grafiko in oblikovanje Naravoslovnotehniške fakultete in Tehniškega muzeja Slovenije. V monografiji je predstavljena zgodovina tekstilstva v Ljubljani, trgovskih podjetij, tekstilnega izobraževanja, zasnovana pa je tudi približno dve uri dolga pot, ki poveže 18 točk, povezanih s tekstilno dediščino v Ljubljani, med katerimi je tudi Slovenski šolski muzej.²²

Pogled v zgodovino pouka ročnih del

V razvoju izobraževanja žensk²³ je pouk ženskih ročnih del njegov pomemben sestavni del. Pri izobraževanju žensk so imeli najpomembnejšo vlogo samostani, a je bilo tu šolanje namenjeno predvsem višjemu sloju žensk. V srednjem veku so se ženske skoraj izključno šolale le v primeru, če so stopile v samostan. Kasneje so sprejemali v uk tudi zunanja dekleta iz plemiških in bogatih meščanskih družin. Zunanje samostanske šole za dekleta najdemo: 1505 pri dominikankah v Velesovem in pred 1641 pri dominikankah v Marenbergu (Radljah ob Dravi). Leta 1703

20 Monika Kokalj Kočever, Mateja Tominšek Perovšek et al., *Slovenke v dobi moderne*, Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2012.

21 Janja Žagar, *Čipkaste vezi: razstava Slovenskega etnografskega muzeja*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2016.

22 Urška Stankovič Elesini, Estera Cerar, Alenka Pavko Čuden, *Tekstilne poti po ljubljanskih ulicah*, Ljubljana: Oddelek za tekstilstvo, Naravoslovnotehniška fakulteta, Mestna občina, 2014, str. 40.

23 Več: Tatjana Hojan, *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*, Ljubljana: SŠM, 1970; Monika Govekar-Okoliš, *Strokovne in gospodinske šole, Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2014, št. 1–2, str. 83–101; Edvard Protner, *Razvoj zakonodaje, Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2014, št. 1–2, str. 56–82; *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*, (ur. Tjaša Mrgole Jukič, Vera Kozmik, Brigita Ačimovič), Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998; *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II.* (ur. Tjaša Mrgole Jukič), Ptuj: Zgodovinski arhiv; Ljubljana: Urad za žensko politiko pri Vladi Republike Slovenije, 2000 Mojca Kovačič Dadić, »Živeti in umreti moraš z njim, pa kakršenkoli že je!« Vzgoja in izobrazba elitnih žensk v srednjeveških mestih, *Zgodovinski časopis*, 64, 2010, št. 3/4, str. 262–324.

odprejo uršulinke prvo javno dekliško šolo v Ljubljani. V času industrializacije poznamo razne obrtne šole, ki so izobraževale tudi dekleta. Toda te šole še niso bile organizirane v današnjem smislu, ampak je šlo za tečaje, organizirane v večernih urah ob nedeljah in prostih dneh.²⁴ Redovnice, ki so poučevale na svojih šolah ali pa so pripravljale različne tečaje, so velik poudarek namenjale tudi širjenju znanja šivanja, vezenja, pletenja, kvačkanja in drugih ročnih del.

S *Splošno šolsko naredbo* vladarice Marije Terezije leta 1774 je bila predpisana šolska obveznost za otroke obeh spolov, ob ustreznih pogojih je bilo predvideno ustanavljanje dekliških šol. Postopoma so deklice bolj redno in v večjem številu začele obiskovati šolo, začetki pouka ročnih del se pojavljajo tudi na javnih šolah, tako na primer na trivialki pri sv. Petru v Ljubljani, kjer so leta 1791 zabeležili, da je prva učiteljica poučevala deklice šivanja in pletenja.²⁵

Drugi osnovnošolski zakon *Politična šolska ustava* iz leta 1805 (natisnjena 1806), pri kateri je sodeloval tudi Slovenec Jožef Špendov, je prinesla nov korak pri uveljavljanju pouka ročnih del v šole. Po zakonodaji bi sicer gojenke, ki bi se zasebno pripravljale pri kakšni že izurjeni učiteljici, lahko naredile preizkus pri uršulinkah na Dunaju, kjer bi prejele tudi spričevalo. Vendar pa uspeh pouka ročnih del še ni bil najboljši, verjetno tudi zato, ker ni bilo dovolj usposobljenih učiteljic.²⁶

Posamezni zapisi iz druge polovice 19. stoletja pričajo, da se je predmet ročnih del vendarle uveljavljal, kar je bilo odvisno tudi od prizadevnosti posameznih šolskih svetov in učiteljev.

Primer iz ljudske šole v Postojni kaže, kako se je širila vsebina pouka tako za dečke kot za deklice: »Leta 1860 se je na tej šoli risarija vpeljala, 1862 sadjoreja in 1863 dekliška obrtnija, kar je bila živa potreba za naš notranjski mladež, da se vadijo dečki drevje cepiti, ter množiti in žlahniti, deklice pa plesti in šivati.«²⁷ V letnem poročilu te šole za leto 1864 je na seznamu učiteljev kot zadnja med njimi in edina ženska navedena *gospodičina* Matilda Zagorjan, ki je učila plesti in šivati deklice 3. in 4. razreda po trikrat na teden. Na seznamu učiteljev je bil tudi učitelj Jožef Zagorjan, zato lahko domnevamo, da je bila učiteljica, ki je dekleta poučevala plesti in šivati, njegova sorodnica, morda sestra ali hčerka. V letnem poročilu je podan tudi pregled – seznam šolskih predmetov, število ur in število učencev (priloga). V tem predmetniku je označeno, da so za pouk pletenja in šivanja namenjene po tri ure tedensko v 4. razredu šole.²⁸

24 Marija Hernja Masten, Bogaboječa, možu pokorna, preudarna, pametna, izobražena, a nešolana ženska. O izobraževanju in vzgoji žensk od srednjega veka do Marije Terezije na Slovenskem. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*. Ptuj: Zgodovinski arhiv Ptuj, 1998, str. 25–45.

25 SŠM, Dokumentacijska zbirka, šolska mapa: Državna mešana osnovna šola Ljubljana - Sv. Peter.

26 Pavla pl. Renzenberg, *Ženska ročna dela*, 1901, str. 73.

27 Letno sporočilo c. k. očitne glavne šole Postojnske, 1864. [str. 2]. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-OLX3VATo/66fcd186-c512-458c-80ac-d97124c80756/PDF> (pridobljeno 14. 9. 2020).

28 Ibid., [str. 3].

7. Gospod France Vencajz, učitelj, načelnik 1. razr., je učil razun šiviljenje vse predmete v 1. razr., lepopisje v 2. razr. in petje v 1. in 2. razredu. Na teden vkup: 21 ur.
8. Gospod Karol Dermelj, podučitelj, načelnik 3. razr., je učil razun šiviljenje vse predmete v 3. razr., lepopisje, risanje v 4. razr., sadjorejo in petje v 3. v 4. razr., in razne predmete v nedeljski šoli. Na teden vkup: 24 ur.
9. Gospodičina Matilda Zagorjan je učila pletiti in šivati deklice 3. in 4. razr. petrikrat na teden.

III. Pregled

posamnih naukov in ur na teden in število učencov.

Nauki	Razredi				Ure vkup
	1.	2.	3.	4.	
1. Kršanski nauk	3	2	2	4	11
2. Slovensčina	6	4	3	3	16
3. Nemščina	6	8	10	9	33
4. Šiviljenje	3	4	4	3	14
5. Lepopisje	4	4	3	4	14
6. Risanje	—	—	—	2	2
7. Petje	1	1	1	1	4
8. Sadjoreja	—	—	—	1	1
9. Pletenje in šivanje	—	—	—	3	3
10. Kršanski nauk v nedeljski šoli	—	—	—	—	2
11. Drugi nauki v nedeljski šoli	—	—	—	—	2
Skupaj	23	23	23	29	101
Število učencov in učenk v vsakdanji šoli	129	101	73	39	342
„ „ „ „ nedeljski „	—	—	—	—	102
Število vseh skupaj	—	—	—	—	444

IV. Očitne preskušnje

prvega polletja so bile 21. in 22. marca, in sicer: V 1. razredu 21. marca dopoldne in v 2. razredu popoldne, v 3. razredu 22. marca dopoldne in v 4. razredu popoldne.

Druzega polletja pa bodo 11. in 12. julija, in sicer: v 1. razredu 11. julija dopoldne in v 2. razredu popoldne, v 3. razredu 12. julija dopoldne in v 4. razredu popoldne.

13. julija bo ob devetih v farni cerkvi zahvalna sv. maša, in potem v šolskem poslopji slovesna delitev šolskih daril.

*Pregled šolskih predmetov, med njimi tudi pletenje in šivanje,
ki ju je učila Matilda Zagorjan
(Letno sporočilo c. k. očitne glavne šole Postojnske, 1864, [str. 31]).*

Zapis v Učiteljskem tovarišu iz leta 1865 o javnem šolskem spraševanju učencev glavne šole v Črnomlju prav tako prinaša podatek o pouku ročnih del na tej šoli, saj se je ob koncu dogodka po zapetih pesmih *izvrstna učenka* v lepem govoru zahvalila gospodu dekanu, predstojniku in drugim gospodom in gospem za čast, ki so jo izkazali šoli s svojo navzočnostjo. »Učiteljem pa je vošila, da bi za svoj trud bili večno srečni v svetih nebesih.« Posebno se je spomnila učiteljice ročnih del in ob tem pokazala na *mašne blazinice, jopice, nogovice, napletene krajine* itd.²⁹

Posamezni primeri dobre prakse so gotovo pripomogli k temu, da se je predmet ženskih ročnih del, rekli so mu tudi *ženska obrtnija, ženska rokotvorna dela, ženska rokodela* ali *ženske rokotvarine*, razvijal naprej in si utiral pot med redne šolske predmete.

Pomemben korak v razvoju tega šolskega predmeta je prinesel tretji državni osnovnošolski zakon z dne 14. maja 1869, »zahtevajoč *ženska ročna dela kot obvezni učni predmet na dekliških šolah in določujoč, da sme poučevati ta predmet le za to usposobljena učiteljica*«. ³⁰

Ljudske šole so imele po zakonu iz leta 1869 razširjeno vsebino pouka z novimi predmeti. Učni predmeti ljudske šole so bili: »*verouk; branje in pisanje; učni jezik; računstvo v zvezi z geometrijskim oblikoslovjem; učencem najdouxnejše in najimenitnejše stvari, katere jim je treba vedeti iz prirodopisa, prirodoslovja, zemljepisa in zgodovine s posebnim ozirom na domovino in nje ustavo; risanje; petje; dalje: ženska ročna dela za deklice; telovadba, za dečke obvezna, za deklice neobvezna*«. ³¹

Ker je zakon poleg moških prinesel tudi ženska učiteljišča, je bilo določeno, da »*se morajo usposobiti vse gojenke tudi za pouk v ročnih delih; vrhu tega so pa ustanovili še posebne obrtne tečaje (industrijske kurze), na katerih se pripravljajo kandidatinje samo za ta predmet*«. ³²

Kljub temu so na nekaterih šolah ta predmet še poučevale učiteljice, ki niso imele učiteljskega izpita niti potrebne splošne izobrazbe. Pogosto so ženska ročna dela poučevale žene učiteljev za majhno nagrado. ³³

Šolska zakonodaja iz druge polovice 19. stoletja je tudi določala, da je imenovanje učiteljic ročnih del enako kot za druge učitelje, vendar brez razpisa službe, imenovanje učiteljic za ženska ročna dela pa je bilo le začasno in zato

29 L. Knific, Iz Črnomlja, *Učiteljski tovariš* 1865 (15. 8.), št. 16, str. 253–255.

30 Pavla pl. Renzenberg, *Ženska ročna dela*, 1901, str. 73.

31 Fr. Heinz, *Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschulwesen für Krain/Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Laibach: Deželni šolski svet za Kranjsko I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1895, str. 15: Zakon z dne 14. maja 1869. leta, drž. zak. št. 62/deloma izpremenjen po zakonu z dne 2. maja 1883. leta, drž. zak. št. 53.

32 Pavla pl. Renzenberg, *Ženska ročna dela*, 1901, str. 73.

33 Več: Tatjana Hojan, *Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih*, Vzgoja učiteljic, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete 1968 in 1969–1970*, Zagreb 1968–1970, str. 47, 125, 126.

niso bile upravičene do pravice do *preskrbljenja* in pokojnine. Plačilo učiteljic za ženska ročna dela je bilo v obliki prispevka ali »stanovitne nagrade, katere po meri učnih ur na teden določuje okrajno šolsko oblastvo«. ³⁴ Učiteljice, ki so imele opravljen strokovni izpit za poučevanje v ljudski šoli, hkrati pa tudi spričevalo učne usposobljenosti za ženska ročna dela, so prejemale plačilo skladno z določili o službenih dohodkih učiteljskega osebja. ³⁵ V poročilu o pouku ženskih ročnih del leta 1901 je učiteljica Pavla pl. Renzenberg ugotavljala razlike v poučevanju med deželami, tako je navedla, da na Kranjskem poučuje učiteljica sama ali pa učiteljeva soproga, medtem ko so imeli na Štajerskem posebne učiteljice za ženska ročna dela in ob tem dodala: »Kaj pouku bolj prija, lahko vsakdo sam razsodi.« ³⁶

»Za žensko mladino neobhodno potreben predmet«

V učnih načrtih spoznamo podrobnosti o pouku ženskih ročnih del (*roko-del*) v šolstvu od tretjega ljudskošolskega zakona 1869 do druge svetovne vojne. V dekliških šolah pri uršulinkah v Ljubljani (delovale so od leta 1703 do 1945) so leta 1873 predstavili, da so se učenke učile: »plesti, heklati ali kavličkati, šivati, kerpati, zaznamovati perilo, prepletati, vezti, izšivati; učenke pa, ko so se v teh delih izurile, so se učile tudi mnogoverstnih umetnih ročnih del«. ³⁷

Kot spoznamo iz učnega načrta za ljudske šole iz leta 1878/79, so pouk ročnih del za deklice začeli v drugem polletju prvega razreda ljudske šole in potem nadaljevali v vseh razredih. ³⁸ Predmet naj bi se poučeval kot vsak drug, učni smoter pa je bil: »Spretnost pripraviti in izvesti vsa ženska ročna dela, potrebna v domačem življenju.« ³⁹ V prvem razredu so se učenke učile kvačkanja (uporabljali so izraz *kačkanje*) v drugem razredu pletenja, nato so se naučile plesti nogavice, izdelati vajenice (imenovali so jih tudi *vzglečki*⁴⁰) z luknjičastimi vzorčki, zaznamovati perilo, sledilo je šivanje, vajenica šivanja in navadna ženska srajca, nato šivanje moške srajce, vajenica vezenja, prikrojevanje perila, krpanje in popravljanje.

Učenje vezenja v učnih načrtih za eno-, dvo- in trirazredne ljudske šole ni bilo zajeto, saj je veljalo, da kmečke deklice znanja umetelnih vezenin ne potrebujejo. Navodila za učenje kvačkanja so se začela s pogovorom o potrebnih pripomočkih za delo, uvodoma so opozorili, naj se učiteljica prepriča, ali učenke ločijo desno od leve roke, ali znajo imenovati prste. *Podučevanje o kačkanji prične se z vpletanjem niti. V ta namen naj se učiteljica tako med klopi postavi, da*

34 Fr. Heinz, Zbirka zakonov, 1895, str. 479, 487.

35 Ibid.

36 Pavla pl. Renzenberg, Ženska ročna dela, 1901, str. 73.

37 Jahresbericht der Ursulinen-Mädchen-Schulen/Letno poročilo Uršulinskih dekliških šol v Ljubljani, 1873, str. 9.

38 Učni načerti za ljudske šole izdani vsled ukaza predsedništva deželnih šolskih oblastnij za Primorje od dne 10. avgusta 1878, Dunaj: C. kr. zaloga šolskih knjig, 1879, str. 232–242.

39 Ibid., str. 168.

40 Ivana Bregar, Pouk v ženskih ročnih delih, Učiteljski tovariš 1887 (1. 10.), št. 19, str. 290.

Vajenica (vzorčnik, vzgled) ročnih del Ivanke Gregorc, leta 1880, učenke dekliške ljudske šole pri sv. Jakobu v Ljubljani (SŠM, foto: Marjan Javoršek).

v štrici z otroci stoji; potem po versti učenkam najmanj dveh klopi naenkrat kaže, kako se nit uveže ... Učenke števajoče na glas kačkajo nadalje.«⁴¹ Podrobno so bila v učnem načrtu predstavljena navodila za posamezno vrsto ročnih del. Pri učenju zaznamovanja perila so se učenke učile zaznamovanja s križci, najprej velikih črk abecede, nato pisanih črk, črk v gotici in številke do 12. Nazadnje so se deklice učile popravljanja in krpanja perila: »Vsaka verla gospodinja vé potrebnost te vrste ženskih ročnih del ceniti; kajti ona je pot do snažnosti in redú v obleki in vir potrebne varčnosti.«⁴² Ker je večina prebivalstva imela malo oblek in so jih nosili, dokler je bilo le mogoče, je bilo zelo koristno, da so se deklice učile krpati, vstavljati zaplate in popravljati obleko, a šele, ko so bile že večše nekaterih ročnih del.⁴³ V konferenčni razpravi o pouku ženskih ročnih del leta 1887 je učiteljica Ivana Bregar poudarila, da je »pouk o ženskih ročnih delih zelo potreben in ženskej mladini

⁴¹ Ibid., str. 233.

⁴² Ibid., str. 240.

⁴³ Ibid., str. 242.

neprecenljive koristi«. ⁴⁴ Njeno mnenje je bilo, da je ta predmet bolj potreben kot drugi predmeti v ljudski šoli, saj se učenke ne učijo le za šolo, pač pa »za prihodnost – za življenje«. Učiteljice so z uspešnostjo tega predmeta lahko zadovoljne takrat, ko učenke zase in za domače spletejo nogavice, znajo zakrpati perilo in obleko, si znajo same kaj sešiti. Osrednjega pomena je pri tem pouku vloga učiteljic, ki poleg strokovnega znanja potrebujejo tudi dobro pedagoško znanje, ob tem pa se srečujejo še z mnogimi težavami, saj so predvsem na podežlju težko prišle do ustreznega materiala in učnih pripomočkov. ⁴⁵

Priročniki za pouk ročnih del so bili do druge polovice 19. stoletja v nemščini, postopoma pa se je tudi na tem področju začelo uporabljati slovensko izrazoslovje. Prvo slovensko knjigo za ženska ročna dela je napisala leta 1877 tržaška učiteljica Ana Stumpfi z naslovom *Poduk o ženskih ročnih delih za učiteljice, učiteljske pripravnice in gospodinje*. Ta knjižica je bila slovenskim učiteljicam dolgo časa edini učni pripomoček, a ker ni bila dovolj obširna, so si učiteljice pomagale še z nemškimi knjigami. ⁴⁶ Leta 1893 je izšla v Učiteljskem tovarišu *Slovenska terminologija za ženska ročna dela*, ki jo je pripravila učiteljica Franja Šmitik. ⁴⁷ Pedagoga Henrik Schreiner in Janko Bezjak sta leta 1897 izdala *nemško-slovenski slovar* za pouk v ročnih delih. ⁴⁸ V istem letu je izšel tudi prvi slovenski učbenik za ženska ročna dela z naslovom *Ženska ročna dela za pouk na ženskih učiteljiščih. Pomožna knjiga za učiteljice (1. del Kvačkanje)*. ⁴⁹ Napisala jo je Pavla pl. Renzenberg, učiteljica na ljubljanskem učiteljišču, ki je leta 1902 izdala še drugi del za pletenje in 1903 tretji del za šivanje. Pred tem je izšlo nekaj slovenskih priročnikov za šivanje, ki jih pripravil Matija Kunc, krojaški mojster iz Ljubljane, ki se je izobraževal tudi na Dunaju in v Pragi. Leta 1890 je izdal *Knjigo krojaštva*, prvo tovrstno strokovno knjigo pri nas. Za pomoč pri šivanju otroških oblačil pa je bilo pomembno Kunčev delo *Krojni vzorci za otroška oblačila*, ki je izšlo leta 1895, istega leta tudi *Krojni vzorci za perilna oblačila*. ⁵⁰ Med prve slovenske priročnike za pouk ročnih del sodi še *Slovenska abeceda za ženska ročna dela*, ki jo je leta 1907 v samozaložbi izdala Milena Kiferle, učiteljica ženskih ročnih del v Medvodah. ⁵¹

44 Ivana Bregar, Pouk v ženskih ročnih delih, *Učiteljski tovariš* 1887 (1. 10.), št. 19, str. 289–291.

45 Ibid.

46 Pavla pl. Renzenberg, *Ženska ročna dela*, *Pedagoški letopis* 1901, str. 74.

47 F. Šmitik, *Slovenska terminologija za ženska ročna dela*, *Učiteljski tovariš* 1893 (16. 12.), št. 24, str. 282–285.

48 Henrik Schreiner in Janko Bezjak, *Deutsch-slovenisches Wörterbüchlein zum Gebrauche beim Unterrichte in den weiblichen Handarbeiten an Volksschulen mit slovenischer Unterrichtssprache*, Marburg: Selbstverlag, 1897.

49 Pavla pl. Renzenberg, *Ženska ročna dela za pouk na ženskih učiteljiščih. Pomožna knjiga za učiteljice. 1. del: Kvačkanje. Z 58 nariski in 1 dodatkom*, Ljubljana 1897. Glej tudi: Pavla pl. Renzenberg, *Ženska ročna dela*, *Pedagoški letopis* 1901, str. 71–78.

50 Matija Kunc, *Knjiga krojaštva*, Ljubljana, 1890; isti, *Toaleta. Nova učna metoda o prirojanju oblačil za dame*, Ljubljana 1891; isti, *Krojni vzorci za otroška oblačila*, Ljubljana 1895; isti, *Krojni vzorci za perilna oblačila*, Ljubljana 1895.

51 Milena Kiferle, *Slovenska abeceda za ženska ročna dela*, *Učiteljski tovariš* 1907 (12. 7.), št. 28, str. 301.

Vezena abeceda – izdelki ženskih ročnih del s konca 19. stoletja, ki si jo ogledujejo obiskovalci razstave o oblačilni kulturi v šolstvu, Slovenski šolski muzej, 2010 (SŠM, foto: Marjan Javoršek).

Temeljno znanje, ki je bilo uvrščeno v prve učne načrte ženskih ročnih del, je ostajalo tudi v naslednjih učnih načrtih, postopoma je prihajalo do manjših sprememb in uvajanja novosti. V šolstvu v Kraljevini SHS oz. Kraljevini Jugoslaviji je bil velik poudarek namenjen ohranjanju narodne ornamentike. To so izpostavili tudi v učnem načrtu za žensko ročno delo, ki ga je sestavilo Društvo učiteljic v Ljubljani na svojem rednem občnem zboru dne 27. decembra 1926. V smotru tega šolskega predmeta so med drugim tudi zapisali, da poleg razvijanja spretnosti tudi »vadijo oko in smisel za oblike, obrazujejo voljo za delo in cenjenje dela vobče, izpodbujajo na samodelavnost in pazljivost, navajajo na marljivost in vztrajnost, na red, točnost in čistoto, pripravljajo na praktično uporabljanje dela v življenju«. ⁵²

Po drugi svetovni vojni so se vsebine predmeta ženskih ročnih del deloma prenesle v predmeta tehnična vzgoja in gospodinjstvo na višji stopnji osnovnošolskega izobraževanja, deloma pa v neobvezne šolske vsebine. Kot so poudarili v Zakonu o osnovni šoli leta 1959, je splošen napredek tehnike zahteval novo

⁵² Učni načrt za žensko ročno delo, *Učiteljski tovariš* 1927 (13. 1.), št. 2, str. 4.

znanje *slehernega državljana*, kar narekuje šoli, da povezuje tehnično znanje zlasti z gospodarskim in gospodinjskim poukom. Pri tem se učenci tudi »na najbolj priroden način uvajajo v pravično in enakopravno delitev dela med spoloma«. ⁵³ Medtem ko se je pred drugo svetovno vojno predmet ročnih del delil na znanje, ki so se ga učili fantje, in tisto, ki so se ga učila dekleta, kar je bilo izpostavljeno že z nazivom predmeta – ženska ročna dela, je bila v načrtih po drugi vojni vsaj teoretično ta delitev dela presežena.

V predmetniku iz leta 1954 so bile *ročne spretnosti in gospodinjstvo* neobvezna učna predmeta, učni načrt za gospodinjstvo pa je vseboval osnove kvačkanja, vezenja in šivanja. ⁵⁴ V učnem načrtu iz leta 1962 je bilo pri predmetu *gospodarska in zdravstvena vzgoja* za tretji razred osnovne šole predpisano šivanje gumbov, podlage in zanke za obešanje, osnove pletenja in izdelava enostavnih uporabnih predmetov. Od četrtega razreda naprej je bil obvezen predmet *gospodarski in tehnični pouk*, ki se je v 6., 7. in 8. razredu delil na tehnični in gospodinjski pouk, za vsakega sta bili namenjeni po dve šolski uri tedensko. ⁵⁵ Na mnogih šolah so zaživali krožki in izbirne vsebine ročnih del, na katerih učenci pridobijo nekaj osnovnih veščin šivanja, pletenja, kvačkanja, vezenja. ⁵⁶

»Celo naš konservativni kmet rad vidi, da se njegova hčerka uči pletiti in krpati«

Uvajanje učnega predmeta ženskih ročnih del v šolo ni potekalo brez težav. Vedno znova so se vrstila prepričevanja učiteljstva o koristnosti tega šolskega predmeta v vsakdanjem življenju. Poudarjali so, kako pomembno je, da se dekleta naučijo same krojiti in šivati obleko, saj s tem »prihranijo marsikak novčič, ki bi ga morale dati šivilji, prihranijo pa tudi blaga, ako znajo umno uporabljati ostanke. Jako dobro in koristno je torej za mlade deklice, da se prav dobro nauče krojiti in šivati vsaj belo perilo«. ⁵⁷ V pedagoškem časopisju so poudarjali, da je s predmetom ženska ročna dela šola naredila »prav zdaten korak za povzdigo

53 *Zakon o osnovni šoli*, Ljubljana: Uradni list LRS, 1959, str. 10.

54 *Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol*, Ljubljana: DZS, 1954, str. 3.

55 *Predmetnik in učni načrt za osnovne šole*, Ljubljana: DZS, 1962, str. 7.

56 Npr.: *Krožek ročnih del se predstavi*, Osnovna šola Vinica. Dostopno na: <https://www.osvinica.si/krozek-rocnih-del-se-predstavi/> (pridobljeno 26. 11. 2020); *Krožek ročnih del*, OŠ Anton Aškerc Velenje. Dostopno na: <https://askerc.splet.arnes.si/krozek-rocnih-del> (pridobljeno 26. 11. 2020); *Krožek ročnih del*, OŠ Leskovec pri Krškem, 2018. Dostopno na: <https://www.os-leskovec.si/2018/05/09/krozek-rocnih-del/> (pridobljeno 26. 11. 2020); *Krožek ročnih del*, OŠ Škofja Loka – mesto, 2018, Dostopno na: <https://www.ossklm.si/2018/10/02/krozek-rocnih-del/> (pridobljeno 26. 11. 2020); *Ponudba obveznih izbirnih predmetov*, OŠ Olge Meglič Ptuj, 2015/2016. Dostopno na: http://www.olgica.si/files/2015/04/Bro%C5%A1ura-izbirni-predmeti-2015-2016_A5.pdf (pridobljeno 26. 11. 2020).

57 *Letno poročilo Uršulinskih deklških šol v Ljubljani*, 1897/98, str. 7.

ljudskega blagostanja«. ⁵⁸ Ugotavljali so, da ima ta predmet tudi gmotne koristi, saj lahko deklice s pridobljenim znanjem zdaj prihranijo kakšen »*krajcer in gol-dinar*«, ki so ga prej namenjali za šiviljo ali perico. »*Dobiček in korist pouka v ženskih ročnih delih tudi največji sovražniki nove šole morajo priznati, da, celo naš zelo konservativni kmet rad vidi, da se njegova hčerka uči plesti in krpati.*« ⁵⁹ Še posebej za ta predmet je veljalo, da vzgoji pri dekletih vse potrebne kreposti in dobre lastnosti, a vendar se je učiteljica ročnih del v konferenčni razpravi na okrajnem učiteljskem zborovanju v Domžalah spraševala: »*Kako naj se ta pouk uravna, da se ljudstvo zanj pridobi?*« Izpostavila je tudi pomembno vlogo učiteljic ročnih del, saj so s svojim zgledom lahko pritegnile dekleta, jim zbudile veselje do ročnih del in jih vzgojile, da deklice niso brezdelno postavale okoli, pač pa so za ročna dela porabila vsak prosti trenutek. »*Da, še celo pastirice na paši vkup sedejo in pridno pleto nogavice ali kaj družega ter za kratek čas tudi kako pesmico zapoje.*« Učiteljice so opozarjale še na vlogo podpore staršev in njihovo zavest, da deklice redno pošiljajo v šolo, saj so verjele, da le skupno prizadevanje šole in doma daje upanje, »*da se bode tudi v tem za žensko mladino neobhodno potrebnem predmetu doseglo, kar se o njem pričakuje.*« ⁶⁰ V povezavi s tem pa so bila pravila v šolstvu jasna: »*Željam roditeljev zaradi dela je samo toliko ustrezati, kolikor se ne zadevajo ob red in šolsko pravilo.*« ⁶¹

Pomemben vpliv na širjenje pomena in zavedanja o koristnosti pouka ženskih ročnih del so imele **razstave**, ki so jih ob koncu šolskega leta prirejali na šolah. Že šolski in učni red iz leta 1870 je odredil pripravo razstav, na katerih šola »*ženska ročna dela pokaže vsakemu na ogled.*« ⁶² Namen razstav je bil, kot so zapisali v letnem poročilu mestne šestrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani leta 1888: »*Da bi se stariši in drugi prijatelji mladine prepričali o uspešnem napredku deklic v ženskih ročnih delih ...*« ⁶³ Prav zaključne razstave na šolah so ponudile priložnost, da je šolski prag prestopilo več ljudi in spoznavalo vrednost šolskega dela. Na šolah so bili praviloma zadovoljni z obiskom, saj si je razstavo ogledalo »*mnogo meščanov pa tudi zunanjih obiskovalcev, ki so se vsi pohvalno izražali. To je bilo naši mladini v vzpodbudo k še večji marljivosti.*« ⁶⁴

Razstave, ki so jih od zadnjih desetletij 19. stoletja in v obdobju do druge svetovne vojne prirejali na šolah, so res doživele lep uspeh, ogledovali so si jih starši učenek in drugi obiskovalci, redno so bile zabeležene v kronikah šol, v letnih poročilih in v časopisju.

⁵⁸ J. Rihteršič, *Ženska ročna dela za deklice, Učiteljski tovariš* 1885 (15. 1.), št. 2, str. 29–30.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Ibid., str. 275.

⁶¹ Fr. Heinz, *Zbirka zakonov*, 1895, str. 155.

⁶² Ibid.

⁶³ *Razredba učenek mestne šestrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani, 1887/88*, str. 3.

⁶⁴ *Šolska kronika osnovne šole Črnomelj*, original hrani OŠ Mirana Jarca Črnomelj, podatki so za šolsko leto 1924/25.

Razstava ročnih del učenk ob koncu šolskega leta v osnovni šoli v Črnomlju
28. junija 1929 (iz zbirke fotografij Vite Kvas, Ljubljana).

»Na vidno moč škodljivo vpliva«

Ob vseh pozitivnih, dobrih straneh, ki jih je pouk ročnih del prinesel, so se pojavila tudi opozorila na negativno plat dolgotrajnega dela pri nekaterih oblikah ročnega dela. Tako so že v šolskem in učnem redu (1870) predpisali *»kako ravnati, da se kratkovidnost med šolsko mladino ne razširi«*. Med ukrepi, ki bi preprečevali kratkovidnost, je bil na primer ta, da naj ne bi deklice, mlajše od deset let, delale s tako tankimi stvarmi, kjer bi bila potrebna manjša razdalja kot 26 cm od oči, tudi pri starejših deklicah so morali omejiti za oči utrudljiva dela.⁶⁵ Še posebno pri šivanju so svetovali: *»Naj se večkrat na kratko počiva, otroci naj život na drugo stran obrnejo, ko poprej, ko so šivali, in naj na oddaljene reči prosto gledajo.«*⁶⁶

Pojavljali so se tudi očitki posameznikov, da ima pouk ročnih del negativne vplive na kmečko življenje, češ *»da kmečka dekleta ne marajo več preprostega dela ter silijo v mesta«*.⁶⁷ Prav tako so očitali, da ta predmet prinaša nečimrnost, posebej pri učenju bolj umetelnih izdelkov, kot so na primer čipke. Zato so opozarjali, naj v šolah na podeželju učijo le praktične stvari, kot je preja, tradicionalno pletenje in šivanje.⁶⁸ Kljub tem posameznim kritikam se je pouk ročnih del razvijal naprej in ostajal pomemben del šolskega predmetnika.

65 Fr. Heinz, *Zbirka zakonov*, 1895, str. 327, 681–683.

66 Ibid., str. 303.

67 M[arija] Štupca, *Pastorka naših šol*, *Slovenski učitelj*, Ljubljana 1916 (15. 1.), št. 1, str. 7.

68 Ibid.

Oblečilo in kapica za dojenčka, ročno delo Pavle Klešnik, leta 1894, učenke dekliške ljudske šole pri sv. Jakobu v Ljubljani (SŠM, foto: Marjan Javoršek).

»**Narodni ornamenti izvirajo iz rok našega naroda**«

V zgodovini pouka ročnih del najdemo tudi povezavo šolstva z etnografijo, z etnološkim delom učiteljic, s prepoznavanjem kulturnega izročila, z zbiranjem in ohranjanjem. Med zapisi z začetka 20. stoletja je bil v Učiteljskem tovarišu leta 1910 opazen prispevek *Poziv iz Bele Krajine*, v katerem je učiteljica Leopoldina Bavdek prikazala svoj trud na polju etnografije in k temu spodbujala tudi kolegice učiteljice. Ko je spoznavala življenje v Beli krajini, je namreč našla »še mnogo narodnega blaga, ki ga je treba zbrati in ga narodu zopet podajati«. ⁶⁹ Proučevala je vezenine na narodnih nošah in v želji, da bi se ohranile, jih je začela poučevati v šoli, saj »z gojenjem narodnih šivov rešimo pozabljivosti neko narodno umetnost«. Ob tem se je zavedala, da bo delo uspešno le, če se bo ta umetnost prenesla v praktično uporabnost. Poročala je, da je učenke višjih razredov začela učiti šivanja narodnih šivov in da je pri pouku ročnih del uvedla »šivanje šolskih torbic, ki so okrašene z narodnimi šivi. Tako so se narodni šivi prenesli v širšo porabo, iz narodne noše na torbice«. ⁷⁰ Na pomen narodnih ornamentov, »ki izvirajo iz rok našega naroda in so preprosti v obliki in barvi«, je opozarjal tudi učitelj Božo Račič, ki je pri tem poudarjal, da je treba »zbrati vse ostanke narodne ornamentike in jih zopet prenovljene dati v celoti narodu, ki jih je ustvaril«. ⁷¹

Zavest o ohranjanju narodne motivike v šolah se je še stopnjevala po prvi svetovni vojni, v Kraljevini Srbov Hrvatov in Slovencev (kasneje v Kraljevini Jugoslaviji). Zahteva po spodbujanju ohranjanja narodne ornamentike je bila zapisana v šolski zakonodaji, tako je bil v Zakonu o narodnih šolah med 14 učnimi predmeti na 10. mesto uvrščen predmet, ki se je imenoval: *ročno delo s posebno uporabo narodnih motivov*. ⁷² Še bolj kot v slovenskih šolah je bila narodna motivika vključena v pouk ženskih ročnih del v šolah v drugih delih Kraljevine, tako na primer na Hrvaškem, kjer je imela tradicija pouka ročnih del še močnejšo vlogo. ⁷³

Zavest o pomenu ohranjanja *narodnih motivov* je v obdobju med obema svetovnjima vojnama rasla, tako so tudi v učnem načrtu za osnovne šole leta 1926 poudarili, da se pri ročnem delu v šoli učenci navajajo na »marljivost in vztrajnost, na red, točnost in čistočo, pripravljajo na praktično uporabljanje dela v življenju. Posebno pozornost je treba obračati na narodno ornamentiko«. ⁷⁴ V učnem načrtu za žensko ročno delo so konkretno navedli, da se narodni motivi uporabljajo v 3. razredu pri pouku šivanja, pri križnem vbodu na juti, kar se lahko uporablja pri

69 Leopoldina Bavdkova, *Poziv iz Bele Krajine*, *Učiteljski tovariš* 1910 (18. 11.), št. 46, str. 1.

70 Ibid.

71 Božo Račič, *Par besed o narodnih ornamentih*, *Učiteljski tovariš* 1917 (29. 6.), št. 13, str. 2–3.

72 *Zakon o narodnih šolah* (priređil Pavle Flere), Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1929, str. 41.

73 Več: Vesna Rapo, *Ženski ručni rad u školama kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2003.

74 *Učni načrt (Nastavni program)*, za I., II., III. in IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Beograd 1926, str. 21.

izdelavi torbice, prtička, blazinice za šivanke idr., v osmem razredu šole pa so pri šivanju dekleta izdelovala enostavne obleke in bluze z različnimi narodnimi motivi.⁷⁵ Izdelke s *krasnimi narodnimi vezeninami* so ljudje občudovali tudi na šolskih razstavah in ugotavljali: »*To je najlepši dokaz, da so narodne stvari najlepše, če se jih okusno uporabi in se pri tem ozira tudi na material.*«⁷⁶

Šolski predmet ženska ročna dela je tako zajel ne le vzgojni, estetski, praktični in etnološki vidik, pač pa je bil tudi del domoljubne vzgoje.

Viri in literatura

Viri

Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Arhiv, inv. št. 1175, Allgemeine Schulordnung – Splošna šolska naredba, 1777.

SŠM, Dokumentacijska zbirka, šolska mapa: Državna mešana osnovna šola Ljubljana – Sv. Peter.

SŠM, popisi gradiva 2020: Ročna dela, dar 6. 8. 2020 (V. K. S.).

Šolska kronika osnovne šole Črnomelj, original hrani OŠ Mirana Jarca Črnomelj.

SŠM, Zbirka ročnih del Slovenskega šolskega muzeja, izdelki učenk 5.–8. razreda slovenske dekliške ljudske šole pri sv. Jakobu v Ljubljani pri ženskem ročnem delu, med 1880–1900, inv. št. 2416.

Šolska kronika osnovne šole Črnomelj, original hrani OŠ Mirana Jarca Črnomelj.

Tiskani viri

Jahresbericht der Ursulinnen-Mädchen-Schulen/Letno poročilo Uršulinskih dekliških šol v Ljubljani, 1873.

Letno poročilo Uršulinskih dekliških šol v Ljubljani, 1897/98.

Predmetnik in učni načrt za osnovne šole, Ljubljana: DZS, 1962.

Razredba učenk mestne šestrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani, 1887/88.

Šolske postave, okoli leta 1907, Ljudska šola Goriče pri Kranju, SŠM, gradivo učnih ur.

Učni načerti za ljudske šole izdani vsled ukaza predsedništva deželnih šolskih oblastnij za Primorje od dne 10. avgusta 1878, Dunaj: C. kr. zaloga šolskih knjig, 1879.

Učni načrt (Nastavni program), za I., II., III. in IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Beograd 1926.

Učni načrt za nižje razrede gimnazij in višje razrede osnovnih šol, Ljubljana: DZS, 1954.

Zakon o narodnih šolah (priredil Pavle Flere), Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1929.

Zakon o osnovni šoli, Ljubljana: Uradni list LRS, 1959.

⁷⁵ Učni načrt za žensko ročno delo, *Učiteljski tovariš* 1927 (13. 1.), št. 2, str. 4.

⁷⁶ *Učiteljski tovariš* 1921 (21. 7.), št. 30, str. 4.

Spletni viri

Krožek ročnih del, OŠ Anton Aškerc Velenje.

Dostopno na: <https://askerc.splet.arnes.si/krozek-rocnih-del>
(pridobljeno 26. 11. 2020).

Krožek ročnih del, OŠ Leskovec pri Krškem, 2018.

Dostopno na: <https://www.os-leskovec.si/2018/05/09/krozek-rocnih-del/>
(pridobljeno 26. 11. 2020).

Krožek ročnih del, OŠ Škofja Loka – mesto, 2018.

Dostopno na: <https://www.ossklm.si/2018/10/02/krozek-rocnih-del/>
(pridobljeno 26. 11. 2020).

Krožek ročnih del se predstavi, Osnovna šola Vinica.

Dostopno na: <https://www.osvinica.si/krozek-rocnih-del-se-predstavi/>
(pridobljeno 26. 11. 2020).

Letno sporočilo c. k. očitne glavne šole Postojnske, 1864. [str. 2].

Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-OLX3VATo/66fcd186-c512-458c-80ac-d97124c80756/PDF>
(pridobljeno 14. 9. 2020).

Pedagoški programi v šolskem letu 2018/19, Ljubljana: SŠM, 2018.

Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/pedagogueactivity.php?item=409>
(pridobljeno 11. 11. 2020).

Pojdimo v muzej! Pedagoški programi v Slovenskem šolskem muzeju v šolskem letu 2011/12, Ljubljana: SŠM, 2014, str. 9.

Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/pedagogueactivity.php?item=171>
(pridobljeno 11. 11. 2020).

Ponudba obveznih izbirnih predmetov, OŠ Olge Meglič Ptuj, 2015/2016.

Dostopno na: http://www.olgica.si/files/2015/04/Bro%C5%A1ura-izbirni-predmeti-2015-2016_A5.pdf
(pridobljeno 26. 11. 2020).

Renzenberg pl., Pavla: Ženska ročna dela, *Pedagoški letopis za leto 1901* (ur. H. Schreiner in V. Bežek), Ljubljana: Slovenska šolska Matica, 1902, str. 71.

Dostopno na dLib: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-HV9DJ648>
(pridobljeno 6. 9. 2020).

Ročna dela v šoli nekoč, raziskovalna naloga (Katja Prezelj, Laura Rant, Sabina Trpin, mentorica Damjana Kaplja), OŠ Železniki, 2014.

Dostopno na: http://www.os-zelezniki.si/files/2011/04/rocna_dela.pdf
(pridobljeno 26. 11. 2020).

Slovenski šolski muzej, Ta veseli dan kulture, 3. december 2013.

Dostopno na: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/news.php?item=235>
(pridobljeno 11. 11. 2020).

Literatura

- Balkovec Debevec, Marjetka: Čar čipk. Razstava ob 125 letnici Čipkarske šole Idrija, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 20, 2002, št. 2, str. 357–362.
- Balkovec Debevec, Marjetka: "Kaj naj oblečem za v šolo?" Ob razstavah o oblačilnem videzu učencev in učiteljev skozi čas, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 20, 2011, št. 3, str. 265–331.
- Balkovec Debevec, Marjetka: *Obleka v šoli: pregled oblačilnega videza učiteljev in učencev na Slovenskem skozi čas*, Ljubljana: SŠM, 2014.
- Balkovec Debevec, Marjetka (ur.): *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 20, 2011, št. 3.
- Balkovec Debevec, Marjetka, Dragica Boškin: Čar čipk: razstava ob 125-letnici Čipkarske šole Idrija, Slovenski šolski muzej, 16. maj 2002–15. junij 2002, Razstavni katalog (zloženko) 76, Ljubljana: SŠM, 2002.
- Bavdkova, Leopoldina: Poziv iz Bele Krajine, *Učiteljski tovariš* 1910 (18. 11.), št. 46, str. 1.
- Bregar, Ivana: Pouk v ženskih ročnih delih, *Učiteljski tovariš* 1887 (1. 10.), št. 19, str. 289–291.
- Cankar, Ivan: Moja pot v šolo, *Prvo berilo*, Ljubljana: DZS, 1961.
- Govekar-Okoliš, Monika: Strokovne in gospodinjske šole na Slovenskem med letoma 1848–1914, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2014, št. 1–2, str. 83–101.
- Heinz, Fr.: *Handbuch der Gesetze und Verordnungen über das Volksschulwesen für Krain/Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Laibach: Deželni šolski svet za Kranjsko I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1895.
- Hernja Masten, Marija: Bogaboječa, možu pokorna, preudarna, pametna, izobražena, a nešolana ženska. O izobraževanju in vzgoji žensk od srednjega veka do Marije Terezije na Slovenskem. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*, Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998, str. 25–45.
- Hojan, Tatjana: *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*, Ljubljana: SŠM, 1970.
- Hojan, Tatjana: Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih, *Vzgoja učiteljic, Zbornik za historiju školstva i prosvjete 1968 in 1969–1970*, Zagreb 1968–1970, str. 47–81, 125–172.
- Iz Črnomlja, *Učiteljski tovariš* 1921 (21. 7.), št. 30, str. 4.
- Kaj početi s hčerami, *Učiteljski tovariš* 1901 (20. 6.), št. 18, str. 148.
- Kiferle, Milena: Slovenska abeceda za ženska ročna dela, *Učiteljski tovariš* 1907 (12. 7.), št. 28, str. 301.
- Knific, L.: Iz Črnomlja, *Učiteljski tovariš* 1865 (15. 8.), št. 16, str. 253–255.
- Kokalj Kočevar, Monika, Mateja Tominšek Perovšek et al.: *Slovenke v dobi moderne*, Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2012.

- Kovačič Dadić, Mojca: »Živeti in umreti moraš z njim, pa kakršenkoli že je!« Vzgoja in izobrazba elitnih žensk v srednjeveških mestih, *Zgodovinski časopis*, 64, 2010, št. 3/4, str. 262–324.
- Kunc, Matija: *Knjiga krojaštva*, Ljubljana, 1890.
- Kunc, Matija: *Toaleta. Nova učna metoda o prikrojevanji oblačil za dame*, Ljubljana, 1891.
- Kunc, Matija: *Krojni vzorci za otroška oblačila*, Ljubljana, 1895.
- Kunc, Matija: *Krojni vzorci za perilna oblačila*, Ljubljana, 1895.
- Mrgole Jukič, Tjaša, Vera Kozmik, Brigita Ačimovič (ur.): *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*, Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998.
- Mrgole Jukič, Tjaša (ur.): *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes II.*, Ptuj: Zgodovinski arhiv; Ljubljana: Urad za žensko politiko pri Vladi Republike Slovenije, 2000.
- Protner, Edvard: Razvoj zakonodaje s področja zasebnih šol na Slovenskem s posebnim poudarkom na zasebnih ženskih učiteljskih, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2014, št. 1–2, str. 83–101.
- Račič, Božo: Par besed o narodnih ornamentih, *Učiteljski tovariš* 1917 (29. 6.), št. 13, str. 2–3.
- Rapo, Vesna: *Čipka u školi: (čipkarske tehnike u nastavnim planovima pučkih, stručnih, obrtnih i učiteljskih škola kontinentalne Hrvatske)*, Zagreb: Turistička zajednica grada Lepoglave, Hrvatski školski muzej, 2001.
- Rapo, Vesna: *Ženski ručni rad u školama kontinentalne Hrvatske*, Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2003.
- Renzenberg pl., Pavla: *Ženska ročna dela za pouk na ženskih učiteljskih. Pomožna knjiga za učiteljice. 1. del: Kvačkanje. Z 58 nariski in 1 dodatkom*, Ljubljana 1897.
- Rihteršič, J.: *Ženska ročna dela za deklice, Učiteljski tovariš* 1885 (15. 1.), št. 2, str. 29–30.
- Schreiner, Henrik; Bezjak, Janko: *Deutsch-slovenisches Wörterbüchlein zum Gebrauche beim Unterrichte in den weiblichen Handarbeiten an Volksschulen mit slovenischer Unterrichtssprache*, Marburg: Selbstverlag, 1897.
- Stanković Elesini, Urška, Estera Cerar, Alenka Pavko Čuden: *Tekstilne poti po ljubljanskih ulicah*, Ljubljana: Oddelek za tekstilstvo, Naravoslovnotehniška fakulteta, Mestna občina, 2014.
- Šmitik, F.: Slovenska terminologija za ženska ročna dela, *Učiteljski tovariš* 1893 (16. 12.), št. 24, str. 282–285.
- Štupca, M[arija]: Pastorka naših šol, *Slovenski učitelj*, Ljubljana 1916 (15. 1.), št. 1, str. 7.
- Učni načrt za žensko ročno delo, *Učiteljski tovariš* 1927 (13. 1.), št. 2, str. 4.
- Žagar, Janja: *Čipkaste vezi: razstava Slovenskega etnografskega muzeja*, Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2016.

Povzetek

Pouk ženskih ročnih del je del splošnega razvoja ženskega šolstva. Prispevek je razdeljen na dva dela, v prvem delu je predstavljena vsebina pouka ženskih ročnih del v delovanju Slovenskega šolskega muzeja. Muzej hrani pomembno tekstilno dediščino šolstva, izdelke ženskih ročnih del, najstarejši so iz zadnjih desetletij 19. stoletja. Med izdelki prevladujejo t. i. vaje ali vzorčniki ter drugi tekstilni izdelki. Izdelke iz zbirke ročnih del muzej predstavlja javnosti na stalni razstavi, na razstavi o oblačilni kulturi v šolstvu skozi čas ter na drugih razstavah tako v Slovenskem šolskem muzeju kot v drugih muzejih. V pedagoški dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja je od leta 2011 vključen v program *Učne ure naših babic in dedkov* tudi pouk predmeta ženskih ročnih del, ki v sodobnih šolskih programih ni več del rednega izobraževanja. Učna ura, poimenovana *Prišijmo si gumb!*, je postavljena v dobo šolstva Kraljevine SHS. Od leta 2013 je bila v ponudbi muzeja tudi *delavnica vezenja*, na kateri so lahko udeleženci izdelali izdelke po predlogi iz starih vzorcev z zanimivimi motivi, ki jih hrani muzej.

Drugi del prispevka oriše zgodovinski razvoj, vsebino in vzgojni pomen pouka ženskih ročnih del v osnovnem šolstvu na Slovenskem. Sprva so se posamezna dekleta tega učila v samostanih, z organizacijo osnovnega šolstva, še posebej po tretjem osnovnošolskem zakonu (1869), sledimo razmahu tega šolskega predmeta do let po drugi svetovni vojni, ko se je pouk ženskih ročnih del delno prenesel v šolska predmeta tehnična vzgoja in gospodinjstvo ter v izbirne predmete in v obšolske programe. V učnih načrtih od druge polovice 19. stol. naprej so predstavljena navodila za posamezno vrsto ročnih del (kvačkanje, pletenje, šivanje, zaznamovanje perila, vezenje, prikrojevanje in krpanje oblačil). Učiteljice ročnih del so se zavemale za to, da bi prebivalstvo spoznalo pomen pouka ženskih ročnih del (imenovan tudi ženska rokodela, rokotvorni pouk) v vsakdanjem življenju. Pomen tega, »za žensko mladino neobhodno potrebnega pouka« je naraščal tudi z uspešnimi šolskimi razstavami. Poleg tega, da je bil to pouk, pri katerem so se dekleta navajala na marljivost, čistočo, natančnost, je lahko prinašal tudi nekaj dobička v gospodinjstvo. Pouk je imel posebno v šolstvu Kraljevine Jugoslavije poudarjeno tudi spoznavanje narodne umetnosti oz. ornamentike in s tem etnološko, pa tudi domoljubno vzgojo. Ohranjeni izdelki ročnih del predstavljajo opredmetene spomine na šolo in so pomemben del tekstilne dediščine na Slovenskem.

Summary

***"It is very good and useful for girls to learn how to sew."
Women's handiwork lessons in primary school***

Marjetka Balkovec Debevec

Women's handiwork lessons are part of the general development of education for women. The article is divided into two parts. The first part presents the content of women's handiwork

lessons at the Slovenian School Museum. The museum keeps a collection of important school textile heritage, i.e. women's handiwork, with the oldest being from the last decades of the 19th century. Among the items are mostly samplers and other textile products. The work from the handiwork collection is presented to the public at the permanent exhibition, the exhibition about the clothing worn in school over the years, and at other exhibitions both at the Slovenian School Museum and other museums. Since 2011, the pedagogical activities of the museum as part of the programme of Our Grandmothers' and Grandfathers' Lessons include a women's handiwork lesson, which is no longer part of regular education in today's school. The lesson called Let's sew a button! is set at the time of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. After 2013, there was also an embroidery lesson, where participants could make products following the old patterns kept by the museum.

The second part of the article describes the historical development, content and educational importance of women's handiwork lessons in primary schools in Slovenia. Initially, individual girls learnt these skills in convents, but after the introduction of general primary education and particularly after the third primary school law (1869) this subject became widespread until the years following World War Two, when handiwork learning was partly transferred into the subjects Technical Education and Housekeeping, as well as into elective subjects and extra-curricular programmes. The curricula from the second half of the 19th century are presented as instructions for individual types of handiwork (crocheting, knitting, sewing, marking underwear, embroidery, clothes alteration and mending). Handiwork teachers strove for people to recognise the importance of women's handiwork lessons in everyday life. The importance of this "teaching that is necessary for female youth" also grew with every successful school exhibition. In addition to these lessons, teaching girls about diligence, cleanliness and precision also brought some money into a household. Particularly during the time of the Kingdom of Yugoslavia these lessons emphasised learning about national arts and crafts and ornamentation, and consequently also served as ethnological and patriotic education. The preserved handiwork represents tangible memories of school and constitutes an important part of the clothing heritage in Slovenia.

